

Інформаційні матеріали щодо формування та реалізації інклюзивної політики в сфері освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я

«Де в Україні навчаються діти із синдромом Дауна, діти із ДЦП, із вадами слуху та зору? Зазвичай їх не зустріти в загальноосвітній школі. Перші спроби включити дітей з особливостями розвитку в загальноосвітній процес наразі мають стільки перешкод, що ставить під сумнів українську інклюзію як таку. Для існування толерантного, а краще сказати морального суспільства інклюзія вкрай необхідна – це вже доведений факт. І тут потреба є синхронною. Діти з особливими потребами потребують рівних можливостей і адекватної цьому соціалізації, що і надає їм інклюзія. А діти здорові при звичаються сприймати фізичні вади нормально, відчувати іншого як рівного, допомагати йому, стають більш чуйними і людяними. Це і є природне, реальне виховання моральності, без патетики і декларацій. Що може бути найважливішим?»

Настояща Катерина Василівна,
кандидат соціологічних наук, доцент,

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ: інтегроване навчання, інклюзивне навчання, неперервна освіта.

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ:

Інтегроване навчання – залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх закладах разом з іншими дітьми з метою забезпечення їх рівного доступу до якісної освіти, враховуючи їх індивідуальні особливості.

Інклюзивне навчання (Інклюзія=Включення) - це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах дошкільного, загальноосвітнього, професійно-технічного, вищого навчального закладу.

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи і форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Неперервна освіта визначається як процес розвитку, самовдосконалення, самореалізації особи упродовж усього життя, забезпечення кожній людині можливості отримання, поглиблення і поповнення знань; післядипломна освіта в різних формах; освіта в протязі життя в умовах інформаційного суспільства.

СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ

Вперше інклюзія була підтримана Всесвітньою декларацією прав людини у 1948 році і знаходить відображення у всіх міжнародних документах у сфері освіти. У різних країнах світу інклюзія існує вже не один десяток років. Можна сказати,

що вона стала світовою тенденцією, яка певною мірою віддзеркалює цивілізаційний рівень суспільства тієї чи іншої держави.

Серед країн із найбільш досконалим і розвинутим законодавством у галузі інклюзивної освіти найчастіше називають Канаду, Кіпр, Данію, ЮАР, Іспанію, Бельгію, Швецію, Велику Британію, США.

Наприклад, в Італії законодавство підтримує інклюзивну освіту з 1971 року. Причому акцент робиться не на навчання, а на соціалізацію. В результаті діти з обмеженими можливостями здоров'я стають повноцінними членами суспільства. У Фламандській частині Бельгії давно є добре розвинута система спеціальних шкіл, фахівці з яких супроводжують дітей з особливими потребами під час інтеграційних процесів у загальноосвітніх школах. У цих і багатьох інших країнах інклюзивна освіта існує вже 30-40 років.

В нашій країні початок інтеграційних процесів розпочато з 90-х років минулого століття. У 2001 р. Міністерство освіти і науки України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України та Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» започаткували науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах», основна мета якого є розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей в соціальне середовище з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Загальна декларація прав людини (1948 р.);

Конвенція ООН про права дитини (1989 р.);

Конвенція ООН про права інвалідів (2006 р.) *(ратифіковано Україною 16.12.2009 р., набрала чинності 06.03 2010 р.)*;

НОРМАТИВНОПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Конституція України (статті 23, 51, 53).

Закони України:

«Про освіту»;

«Про дошкільну освіту» (стаття 33);

«Про загальну середню освіту» (стаття 21);

«Про професійно-технічну освіту» (стаття 42);

«Про вищу освіту» (стаття 3);

«Про охорону дитинства» (стаття 7);

«Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (статті 4, 22);

«Про внесення змін до Закону України «Про загальну середню освіту» від 6 липня 2010 р. (стаття 9) *(загальноосвітні навчальні заклади можуть повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами)*.

Укази Президента України:

від 17.04.2002р. №347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти»;

від 01.06. 2005 р. № 900/2005 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»;

від 11.07.2005 р. № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»;

від 18.12 2007 р. № 1228/2007 «Про додаткові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями».

Постанови Кабінету Міністрів України:

від 12.10.2000 р. №1545 «Про затвердження концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів»;

від 10.01.2002 р. №14 «Про затвердження міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки»;

від 23.04.2003 р. № 585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;

від 5.07.2004 № 848 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;

від 12 травня 2007 р. № 716 «Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації і трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями і розумовою відсталістю на період до 2011 року»;

від 29.07.2009 р. № 784 «Про затвердження плану заходів по створенню безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями і іншої мало мобільної групи населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна»;

від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 18.07.2012 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 від 14 червня 2000 р. № 963», розроблену на виконання Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України:

від 10.08.2001 р. №586 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 20.12.2002 р. № 732 «Про затвердження положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 2.12.2005 р. №691 «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю»;

наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України 27.03.2006 № 240/165 «Порядок комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу»;

від 27.11.2007 № 1041 «Про забезпечення прав дітей-інвалідів та дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;

від 15.01.2008 № 11 «Про додаткові заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»;

від 13.03.2008 № 170 «Про координування діяльності структурних підрозділів щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»;

від 01.12.2008 № 1087 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом запровадження їх інклюзивного навчання»;

від 21.12.2009 № 1153 «Про заходи Міністерства освіти і науки України на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року»;

від 11.09.2009 № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки»;

від 01.10.10 року №912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»;

від 16.12.2010 № 1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів»;

від 09.12.2010 № 1224 «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах»;

від 10.06.2011 № 568 «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями»

ІНШІ НОРМАТИВНІ АКТИ

Рішення колегії Міністерства освіти і науки України №7/5-7 від 23.06.99 та Президії Академії педагогічних наук України від 16.06.99 № 1-7/6-6 «Про Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами»;

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 р. № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.2012 р. № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання»;

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25.09.2012 р. № 1/9-675 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя»;

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28.09.2012 р. № 1/9-694 «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах інклюзивного навчання»;

ТЕМАТИЧНА СТАТИСТИКА

1. В Україні при загальній чисельності постійного населення 45 млн. 598 тис., кількість інвалідів за станом на 01.01.2011 досягла 2 709 982 осіб, у тому числі інвалідів I групи - 310 494, інваліди II групи - 1 078 721, інваліди III групи - 1 155 646, **дітей-інвалідів - 165 121**. Таким чином, чисельність осіб з інвалідністю досягає показника майже в 6 % від загальної чисельності населення країни.

Головними причинами в структурі інвалідності дітей в 2010 року займають вроджені аномалії - 28,3%, хвороби нервової системи - 28,1% і розлади психіки та поведінки - 14,4%.

Найбільша чисельність дітей-інвалідів у 2010 р. реєструвалася в Донецькій (13 717 дітей - 8,3%), Дніпропетровській (11 290 - 6,8%), Львівській (10 355 - 6,3%) і Харківській (8806 - 5,3%) областях.

2. За даними обстежень ПМПК (психолого-медико-педагогічних консультацій), згідно з якими у 2010-2011 навчальному році були визнані такими, що мають недоліки психофізичного розвитку - 1194,031 тис. дітей (15% від загальної кількості). При цьому кількість дітей з відставанням психофізичного розвитку зростає з кожним роком (на 12% в 2010/2011 порівняно з 2010/2009 навчальним роком).

3. В дошкільних навчальних закладах чисельність дітей з інвалідністю становить 0,5 % (6 766 осіб), в загальноосвітніх навчальних закладах - 1,5 % (62 804), у професійно-технічних навчальних закладах - 1,4 % (6 140), у вищих навчальних закладах 0,7 % (17 242).

4. За офіційними даними станом на березень місяць 2010 року в загальноосвітні школи було інтегровано 103 тисяч дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі, 45 тис. дітей-інвалідів.

5. Інклюзивну освіту впроваджено в 22 загальноосвітні навчальні заклади.

6. У березні 2011 року Міністерство освіти і науки, молоді і спорту(МОНМС) відзвітувало, що зараз вже близько 130 тисяч дітей з особливими потребами охоплені інклюзивною освітою.

7. Станом на 1 березня 2011 року в Україні створено близько 536 спеціальних класів в загальноосвітніх школах, які охоплюють майже 6 тисяч дітей з особливими освітніми потребами.

8. На сьогодні через проблеми з фінансуванням тільки 11 % навчальних закладів є повністю доступними для дітей з особливими освітніми потребами, 39% - частково доступними (порівняно з 2010 роком - на 16 % більше).

9. Понад 1 тис. осіб у віці від 7 до 35 років проходять психолого-педагогічну, фізичну, соціальну і побутову реабілітацію.

За даними галузевої статистичної звітності у 2011 році були складені індивідуальні програми реабілітації для 173 931 чол., уперше визнаних інвалідами, з них: 19 795 - особи з інвалідністю першої групи, 66 092 - з інвалідністю в другій групі, 88 144 - з інвалідністю третьої групи. Повторно визнані інвалідами 411 441 особа.

10. У системі органів праці і соціального захисту населення функціонує 324 будинків-інтернатів (з них 152 психоневрологічних інтернатів, 5 спеціальних, 74

будинків-інтернатів для престарілих і інвалідів, 38 пансіонатів для ветеранів війни і праці, 55 дитячих будинків-інтернатів).

У дитячих будинках-інтернатах навчається понад 6,9 тисяч дітей-інвалідів, з яких: 243 сироти, 1 631 дітей, над якими встановлено опіку, з них 507 - мають лише одного з батьків; 1 108 - мають обох батьків.

11. В Україні функціонує 1400 центрів соціальної служби для сімей, дітей і молоді, діяльність яких спрямована на надання більше 20 безкоштовних соціальних послуг близько 700 тис. чол. з соціально незахищених категорій.

Діє 82 установи соціального обслуговування, у тому числі, 15 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з функціональними обмеженнями.

12. У 13 вищих навчальних закладах країни введений курс корекційної освіти, відкрита кафедра інклюзивної педагогіки і анрагогтики в Кримському республіканському інституті післядипломної педагогічної освіти; у містах Львов і Полтава створені модельні центри по впровадженню інклюзивного освіти.

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України

Кількість інвалідів за регіонами

на 01.01.2010 року

	Усього, осіб	у тому числі			
		I групи	II групи	III групи	діти- інваліди до 18 років
Україна	2639001	311747	1070820	1091070	165364
АР Крим	122543	14153	59804	42999	5587
Вінницька	109370	15161	37859	49517	6833
Волинська	74284	9512	30091	29496	5185
Дніпропетровська	164002	17717	59503	75361	11421
Донецька	259281	28421	90168	126946	13746
Житомирська	91135	14686	37386	33459	5604
Закарпатська	63204	6114	24581	27093	5416
Запорізька	93197	10703	37441	38942	6111
Івано-Франківська	88359	8666	35302	37834	6557
Київська	101795	11817	50506	32565	6907
Кіровоградська	54293	5471	21843	23235	3744
Луганська	111645	11841	46011	46596	7197
Львівська	169899	17550	56323	85524	10502
Миколаївська	62189	6728	22411	28424	4626
Одеська	138709	17273	70958	43366	7112
Полтавська	82442	10147	33926	33454	4915
Рівненська	66565	6447	23632	30174	6312
Сумська	59706	8295	24134	23769	3508
Тернопільська	57575	7271	21304	24344	4656
Харківська	145518	13793	66047	56686	8992
Херсонська	50103	6061	18000	22690	3352
Хмельницька	106490	13808	39994	47140	5548
Черкаська	86287	11442	33200	37038	4607
Чернівецька	45714	4651	18173	18984	3906
Чернігівська	79144	14290	31973	29128	3753
м. Київ	138741	17854	71869	40754	8264
м. Севастополь	16811	1875	8381	5552	1003

ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

1. Недостатня психологічна готовність учнів та педагогів до спільного навчання із особами з інвалідністю.

2. Найважливішим чинником, що визначає розвиток інклюзивної освіти в Україні є фінансове забезпечення. Фінансування освіти для дітей з особливими потребами в умовах загальноосвітньої школи потребує детальної розробки, аналізу. Окремого фінансування на інклюзію немає, воно не закладається в бюджет, і щоб гроші пішли «за дитиною» треба змінювати всю систему фінансування.

3. Відсутність класифікації психофізичних порушень, яка б визначала з якими порушеннями діти можуть приходити до загальноосвітнього навчального закладу (перш за все мова йде про важкі психічні порушення). Цю класифікацію потрібно розробити хоча б для першого етапу впровадження інклюзії.

4. Недостатнє матеріально-технічне та кадрове забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів (відсутність спеціального допоміжного навчального обладнання, спеціально розроблених навчальних методик та програм інклюзивного навчання, недостатня чисельність спеціально підготовлених фахівців для роботи з інвалідами).

5. Непристосованість будівель загальноосвітніх навчальних закладів (у т.ч. всередині) для безперешкодного доступу до них учнів із різними нозологіями захворювання;

6. Методичні матеріали для різних нозологій, як з окремих предметів, так і в цілому, фактично відсутні. Принаймні їх немає в широкому вжитку. Наразі Інститутом спеціальної освіти НАПН України звичайно розробляються необхідні підручники і методичні посібники шляхом адаптування того доробку, що був створений для спеціальних шкіл з активним залученням західного досвіду. Але наскільки швидко вони досягнуть читацької аудиторії (вчителів) – питання складне. Адже це знову потребує фінансування і досить потужного

7. Суспільство про інклюзію фактично не знає, але заочно сприймає позитивно (здебільшого – західні регіони країни). Але ставлення до таких дітей у нашій культурі теж має свою специфіку. Ми їх жаліємо, захищаємо, що є правильно, але це не є рівність умов у європейському розумінні.

8. Зберігається жорсткий негативізм у суспільстві до спеціальних шкіл за стереотипом радянської системи, бо це школи-інтернати. Та сьогодні це вже давно не інтернати, а от умови там дійсно для таких дітей набагато кращі. Цікаву тенденцію відзначають і директори цих шкіл – упродовж останніх двох років, ті хто пішли до загальноосвітніх шкіл, повертаються назад. Причина – відсутність умов, дитиною ніхто не займається.

ДЕЯКІ ВИСНОВКИ:

1. Омріяну інклюзію в систему освіти України треба імплементувати поступово і локалізовано, аби не сплундрувати хорошу, загалом, ідею.

2. «Найбільша небезпека, яка може звести нанівець усі зусилля з упровадження інклюзивної освіти — примусове її насадження і суворий державний контроль. Якщо чиновники бадьоро рапортуватимуть про успіхи на

цьому тернистому шляху, а у школах процвітатиме цькування «ненормативних» дітей (як сталося, наприклад, у Російській Федерації). Тому ще раз хочемо наголосити і попередити: в такому делікатному питанні, як введення і вкорінення інклюзії у напівдикому слов'янському суспільстві, поспішати треба повільно» (Наталія КУЛИК, «Освіта України» № 19-20).

3. «Є думка, що рух ідеї інклюзивної освіти неможливий без втілення всього «портфеля» гуманітарних настроїв та ідей. Ідеї інклюзії не можуть і не повинні розглядатися відокремлено від вивчення готовності суспільства сприйняти гуманізм як ідеологію повсякденної поведінки» (Тетяна ВОЛОСОВЕЦЬ — директор Інституту психолого-педагогічних проблем дитинства Російської академії освіти).

*Матеріали підготовлено
головним консультантом секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань науки і освіти Красняковим Є.В.;
Бурдою В. Ю., Корецькою О. Г.
учасниками програми стажування в Верховній Раді України та
центральної організації виконавчої влади
(09.02.2013 р.)*